

15. Тихомиров О.К. Психология мышления: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 288 с.

16. Толкачев В.К. Роскошь системного мышления. — СПб.: Центр практической психологии «Эмпатия», 1999. — 348 с.

17. Формирование системного мышления в обучении: Учебное пособие для вузов. / Под ред. З.А. Решетовой. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 344 с.

18. Швырков В.Б. Введение в объективную психологию. Нейрональные основы психики. — М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 1995.

19. Швырков В.Б., Александров Ю.И. Обработка информации, поведенческий акт и корковые нейроны. // ДАН СССР. Т. 212, №4. - С. 1021-1024.

20. Dennett C.D. Darwin's dangerous idea. — N.Y.: Simon & Schuster. 1995.

21. Popper K.R., Eccles J.C. The self and it's brain. — Berlin: Springer. 1977.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ МОВЛЕННЯ

УДК: 491.79 + 302.2 + 302.224.2

Беляк О.М.

Статья посвящена определению понятия «деятельность», видов и структуры деятельности в исследованиях философов, психологов и педагогов. А также раскрыта сущность деятельностного подхода и его основных положений.

Ключевые слова: деятельность, деятельностный подход.

Стаття присвячена визначенню поняття «діяльність», видів та структури діяльності в дослідженнях філософів, психологів і педагогів. А також розкрито сутність діяльнісного підходу та його основних положень.

Ключові слова: діяльність, діяльнісний підхід.

Paper is devoted to the definition of «activity» of the structure and activity studies of philosophers, psychologists and educators. It also disclosed the nature of the activity approach and its main provisions.

Key words: activity, the activity approach.

Проблема розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів сьогодні є надзвичайно актуальною. Для вирішення цієї проблеми, а також успішного виконання професійно-мовленнєвої діяльності, необхідно вивчити і розглянути цілу низку супутніх понять, як-от: діяльність, мовленнєва діяльність, комунікація, спілкування, комунікативна діяльність, комунікативно-мовленнєва діяльність, комунікативні вміння, комунікативний акт, професійно-мовленнєва діяльність та ін.

Проблему діяльності досліджували філософи (Л. Буєва, Е. Ільєнков, М. Каган, В. Коган, О. Маргуліс, Е. Маркарян та ін.), психологи (К. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анцифорова, О. Асмолов, Г. Балл, Л. Виготський, І. Зимняя, О.М. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.) і педагоги (О. Абдуліна, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, О. Щербаков, Е. Юдін та ін.).

Розглянемо сутність поняття «діяльність». За термінологічними джерелами діяльність визначається як: «застосування своєї праці до чого-небудь; робота, заняття, активність, діяння... // Праця, дії людей у якій-небудь галузі... Функціонування, діяння органів живого організму; існування, життя... Виявлення сили, енергії чого-небудь» [7, с. 774]; «спосіб буття людини у світі, здатність її вносити в дійсність зміни». [1, с. 374]; «специфічно людська форма активного ставлення до довкілля, зміст якої складає його доцільна зміна і перетворення» (в широкому значенні) [8, с. 151].

Філософська антропологія розглядає людину в сукупності різних видів і форм діяльності, а не однобічно в тій чи тій конкретній діяльності. Для визначення сутності та змісту категорії «діяльність людини» М. Каган уважає неефективним прийнятий порядок її розгляду, згідно з яким, спочатку подається дефініція, а надалі наводиться аргументація запропонованого визначення. Підтвердженням цього є неможливість отримати правильне визначення дефініції внаслідок абстрагування відповідного об'єкта від середовища. Учений застосовує системний підхід, завдяки якому діяльність тлумачиться як форма активності живої істоти, яка покликана відтворювати надприродні умови її буття – соціальні відносини, культуру та її саму як біосоціальне, а не суто біологічне явище. М. Каган зауважує, що діяльність людини має створювати й удосконалювати соціальне й природне середовище її існування. Різниця між діяльністю людини та тварини, на його думку, полягає в: активності тварини, несуттєво змінює природне середовище і виражається переважно у пристосуванні до нього організму тварини; діяльність людини змінює місцями адаптаційну та адаптуючу функції активності, оскільки провідною стає адаптація природного та соціального середовища до потреб людини, а не навпаки. Учений визначає три види діяльності людини: перетворювальну, пізнавальну та ціннісно-орієнтаційну. До перетворювальної діяльності віднесено всі форми людської активності, які призводять до зміни (реальної або ідеальної) існуючого та до створення (реального чи ідеального) того, чого ще не було в реальному середовищі. Пізнавальною автор називає діяльність, у якій активність суб'єкта, спрямована на об'єкт, вона не модифікує її, не руйнує і не реконструює, а відображається об'єктом і повертається до суб'єкта у вигляді знань про цей об'єкт. Об'єктами пізнавальної діяльності, як і перетворювальної, є природа, суспільство, людина чи, власне, особистість, яка щось пізнає. Ціннісно-орієнтаційна діяльність має духовний характер і надає інформацію людині про цінності, а не про сутнісні речі. Аналізуючи взаємозв'язки типу «суб'єкт – суб'єкт», М. Каган виокремлює комунікативний вид людської діяльності й зазначає, що він відіграє визначну роль у всіх трьох виявлених видах діяльності. Учений наголошує, що людська діяльність убирає в себе біологічну життєдіяльність, ус-

падковану людиною від тваринних пращурів. Автор зазначає, що біологічна життєдіяльність розгортається у чотирьох напрямках, таких самих, що й людська діяльність [3, с. 26-53]. При цьому вчений виокремив людську діяльність і біологічну життєдіяльність людини. За М. Каганом, основною функцією людської діяльності є забезпечення зберігання і безперервного розвитку людського суспільства, оскільки існування і розвиток суспільства є умовою буття самої людини [3].

Грунтовне дослідження проблеми діяльності в галузі психології провів О.М. Леонтьєв, провідною тезою його теорії є те, що діяльність «практично пов'язує суб'єкт із довкіллям, впливаючи на нього і підпорядковуючись його об'єктивним властивостям» [5, с.24]. Крім того, науковець указує, що в процесі праці, в діяльності відбувається розвиток людини, і, відповідно, – її самозахист і самозбереження [6, с. 254].

За О.М. Леонтьєвим, діяльність людини, залежить від її місця в суспільстві, від умов, що випадають на її долю, від того, як вона складається в неповторних індивідуальних обставинах. Провідною характеристикою діяльності, вказує учений, є предметність, яка і визначає різні види і спрямованість діяльності.

О.М. Леонтьєв розглядає діяльність як систему, що має дві групи основних елементів, взаємно пов'язаних між собою: організаційну (суб'єкт, процес, предмет, умови, продукт діяльності) та соціально-психологічну (мета, мотив, спосіб, результат). Насамперед, за його словами, діяльність детермінується предметом, надалі вона опосередковується і регулюється його образом як своїм суб'єктивним продуктом. Структурними одиницями діяльності виступають потреби, мотив, мета, умови. Крім того, діяльність співвідноситься з діями та операціями. Під дією за О.М. Леонтьєв розуміє процес, предмет і мотив, які не збігаються між собою. Мотив і предмет відображаються у психіці суб'єкта: інакше дія позбавляється для нього змісту. Дія у структурі діяльності внутрішньо пов'язана з особистісним змістом. Психологічне злиття в єдину дію окремих часткових дій становить перетворення їх у операції, а зміст, що колись займав місце усвідомлених цілей часткових дій, займає в будівлі дії структурне місце умов його виконання. Інший вид операцій породжується з пристосування дії до умов її виконання. Операції – це якість дії, що її створює. Генеза операції складається у співвідношенні дій, включеності одна в одну. Виникнення системи супідрядних дій, тобто складної дії, означає перехід від свідомої мети до усвідомленої умови дії, появи різних рівнів її усвідомлення.

Поділ праці, виробнича спеціалізація породжують «зрушення мотиву на мету» і перетворення дії у діяльність. З'являються нові мотиви і потреби, що спричиняє якісну диференціацію їх усвідомлення. Надалі відбувається перехід до внутрішніх психічних процесів, з'являються внутрішні дії, а згодом – формуються за загальним законом зрушення мотивів, внутрішня діяльність і операції. Ідеальна за своєю формою діяльність принципово не відділена від зовнішньої, практичної, і обидві вони є осмисленими і смислотворчими процесами [6].

Так, діяльність не може існувати без мотиву, який може бути схованим суб'єктивно та об'єктивно. Діяльність – це процес, який характеризується

постійними трансформаціями; діяльність може втратити мотив, і тоді вона перетвориться в дію, реалізуючи зовсім інше ставлення до світу, іншу діяльність і навпаки. Отже, за О.М. Леонтьєвим, основними складовими окремих людських діяльностей є дії, які їх здійснюють. Дія – процес, підпорядкований увлеченню про той результат, який повинен бути досягнутий, тобто процес, підпорядкований свідомій цілі. Відтак, означені одиниці діяльності утворюють її макроструктуру. Вчений наголошує, що особливості аналізу, який призводить до їх виділення полягає в тому, що він не розчленовує діяльність на елементи, а розкриває внутрішні відносини, за якими відбувається перетворення, які виникають під час розвитку самої діяльності. [6, с. 304].

Отже, діяльність – це аддитивний процес, а дії – окремоті, які входять до складу діяльності. Кожна дія має якість, особливу його складову (саме способи (операції)), завдяки яким вона здійсниться. Дії співвідносяться з цілями, а операції - з умовами. Цілі і умови змінюються, тому змінюється дії та операційний склад.

Отже, проаналізувавши погляди науковців щодо діяльності, можна дійти таких висновків, що за своєю сутністю діяльність є складним, динамічним, багатофункціональними утворенням. Від мети, предмета, продукту, засобу і результату залежить її конкретний характер. Мета діяльності – те, до чого прагне особистість, те, за допомогою чого реалізується операційний апарат діяльності, за допомогою якого здійснюються ті чи ті дії. Успішність та ефективність будь-якої діяльності досягається завдяки знанням, умінням і навичкам, що забезпечується певними умовами та обставинами.

Діяльнісний підхід ґрунтується на визнанні діяльності підґрунтям, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Цей факт зумовлює необхідність реалізації в педагогічному дослідженні і практиці діяльнісного підходу, що тісно пов'язаний із особистісним. У багатьох психологічних положеннях висловлюється необхідність синтезу діяльнісного підходу з особистісним. Сучасною тенденцією є введення (включення) діяльнісного підходу в цілісний особистісний підхід, який може виконувати об'єднувальну роль.

Діяльнісний підхід широко використовують у професійній педагогіці, він передбачає зв'язок змісту професійної освіти і навчання з професійно-трудовою діяльністю майбутніх фахівців. Прихильники діяльнісного підходу вважають, що діяльність є сутністю процесу навчання, що відтворює структуру діяльності. Завдання навчання полягає в тому, щоб навчити учнів працювати чи виконувати дії й операції, за допомогою яких реалізується діяльність. Знати – не лише пам'ятати здобуті знання, а й виконувати певну діяльність, пов'язану з цими знаннями. Знання можна опанувати лише у процесі їхнього використання в діяльності, лише оперуючи ними. Це зумовлено тим, що засвоєння знань відбувається одночасно із опануванням способів дій [4, с. 46-58].

В особистісно зорієнтованій педагогіці діяльнісний підхід може застосовуватись у сенсі особистісної адаптації теоретичних знань і вироблення на основі цього індивідуального стилю професійної творчої поведінки. Особистіс-

но діяльнісна парадигма розвитку професійної освіти передбачає інтеграцію особистісних показників і професійної готовності у процесі навчання майбутніх педагогів. За діяльним підходом фахівцю доводиться виконувати різні за складністю і структурою професійні функції [2, с. 369-377].

Особистісно зорієнтована освіта, що декларована пріоритетною в державній політиці розвитку освіти України, потребує теоретичної розробки та практичної реалізації, зокрема, надання особистісного сенсу діяльним підходу. Діяльнісний підхід вимагає спеціальних зусиль, спрямованих на відбір і організацію діяльності особистості, на активізацію і переведення його в позицію суб'єкта пізнання, праці та спілкування, що, у свою чергу, передбачає вироблення умінь обирати ціль, планувати діяльність, організовувати, виконувати, регулювати, контролювати її, аналізувати і оцінювати її результати.

Отже, основне положення діяльного підходу – це створення необхідних мов для стимулювання позитивного потенціалу тих, хто навчається, постійного вдосконалення, відкритості до нового досвіду, нових знань, постійного розвитку, а головне – отримання задоволення від власного самовдосконалення, і праці, від розвитку професійно-значущих особистісних рис і здібностей, професійних знань і вмінь. Діяльнісний підхід лежить в основі будь-якої діяльності, в тому числі мовленнєвої.

З огляду на зазначене, перспективною подальшого дослідження є розгляд характеристики мовленнєвої діяльності.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Либідь, 1997. – С. 374.
2. Дегтярьова Г. Особистісний та діяльнісний підходи у післядипломній освіті інженерно-педагогічних працівників / Галина Дегтярьова, Тетяна Якимович // Вісник Львівського університету. – 2005. – Вип. 19. Ч. 1. – С. 369-377.
3. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) / Моисей Самойлович Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
4. Коляда М. Використання діяльного підходу при формуванні інформаційної культури майбутніх економістів // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2003. – № 1. – С. 46-58.
5. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 575 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1982. – 254.
7. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. Т. 3. – К. : Анонім, 2001. – С. 774.
8. Философский энциклопедический словарь / [Гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 151.